

Βιβλιοκριτική

Γιάννης Ζαϊμάκης και Ανδρέας Βάββος (2021). *Αθλητισμός και τόποι μνήμης. Οι Αρκάδιοι αγώνες στο Ρέθυμνο (1936-2020)*. Ρέθυμνο: Περιφέρεια Κρήτης – Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας Πανεπιστημίου Κρήτης, σ. 350. Διαθέσιμο στο: <https://sociology.soc.uoc.gr/ekaeke/?p=1076>

Μανόλης Τζανάκης

Οι Αρκάδιοι αγώνες είναι ένα αθλητικό γεγονός συνδεδεμένο με ένα κορυφαίο συμβάν-σύμβολο αντίστασης και εθελουσίας, επί του οποίου εδώ και ενάμιση περίπου αιώνα το νόημά του εξακολουθεί να συναρπάζει αλλά και να διεκδικείται από διαφορετικούς δρώντες, να επανα-νοηματοδοτείται διαρκώς, μέσα από τελετουργίες που συνδέουν μνήμες με αξίες και συλλογικά επίδικα. Στην ιστορία αυτού του αθλητικού θεσμού είναι αφιερωμένο το βιβλίο το οποίο συνέγραψαν ο Γιάννης Ζαϊμάκης και ο Ανδρέας Βάββος. Ο πρώτος είναι καθηγητής του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης με μεγάλη ερευνητική εμπειρία στην ιστορία του αθλητισμού και έργο του αναδεικνύει ποικίλες συνδέσεις των τοπικών ιστοριών με τις εθνικές, ενίοτε και τις παγκόσμιες διεργασίες. Ο Ανδρέας Βάββος, είναι ένας νέος επιστήμονας, υποψήφιος διδάκτορας του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης και του Τμήματος Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου του Saint Andrews, με πολυποίκιλα επιστημονικά ενδιαφέροντα.

Το βιβλίο καταγράφει συστηματικά και με ακρίβεια αθλητικά συμβάντα, όχι όμως ως γεγονότα που απλώς συνέβησαν, προς τιμήν μιας αξιοθαύμαστης πράξης αντίστασης, αλλά ως πρακτικές που συνδέονται με τη μνήμη καθαυτή, υιοθετώντας την άποψη ότι το τι θυμόμαστε δεν εξαρτάται από ένα νευροβιοχημικό μηχανισμό του εγκεφάλου και μόνο, αλλά και από τελετουργικά επαναλαμβανόμενες επιτελέσεις, όπως οι επέτειοι, οι γιορτές, οι αθλητικοί αγώνες... Μέσα από αυτές το παρελθόν μπολιάζεται με το παρόν κατά τρόπο κυριολεκτικά δημιουργικό. Σε αυτήν τη μνημονική δημιουργικότητα εστιάζεται το βιβλίο, χωρίς να ξεχνά ούτε στιγμή την πολύ σημαντική διάσταση της τεκμηρίωσης

Το βιβλίο διακρίνεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο οι Αρκάδιοι αγώνες εξετάζονται υπό την οπτική των μνημονικών πρακτικών. Αξιοποιώντας μια θεωρητική επισκόπηση του τρόπου με τον οποίο συνδέεται ο αθλητισμός με τις μνημονικές πρακτικές και τις πολιτισμικές τελετουργίες, εξετάζεται το πως η μνήμη ενός γεγονότος όπως

το ολοκαύτωμα του Αρκαδίου συνδέεται με τους ομώνυμους αγώνες και ποια είναι η σημασία αυτής της αναφοράς για την τοπική κοινωνία. Πρόκειται, όπως σημειώνουν οι συγγραφείς, για μια δυναμική διεργασία όπου κρατικοί φορείς, πολιτιστικοί οργανισμοί, τοπικές κοινωνίες και συλλογικότητες υιοθετούν πρακτικές μέσα από τις οποίες ανακαλούν πρόσωπα και καταστάσεις του παρελθόντος, ενισχύουν και αναδιαμορφώνουν την αίσθηση της ιστορίας που έχουν οι τοπικές κοινότητες.

Βασικό επιχείρημα του βιβλίου συνιστά, όπως διαβάζουμε στη σελίδα 43, το ότι οι Αρκαδίοι αγώνες, ένας νεωτερικός αθλητικός θεσμός με προφανείς ψυχαγωγικές και κοινωνικές συνδηλώσεις, συνδέεται με ένα εμβληματικό ιστορικό γεγονός που αποτελεί μείζον σύμβολο της τοπικής ταυτότητας, την εθελουσία του Αρκαδίου. Όπως υποστηρίζουν οι συγγραφείς, ο τρόπος με τον οποίο επιτελείται αυτή η φαινομενικά παράδοξη σύζευξη είναι η μνήμη και οι μνημονικές πρακτικές. Έτσι, η περίπτωση των Αρκαδίων αγώνων αναλύεται ως ένα ιδιαίτερο παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η πολιτισμική μνήμη αξιοποιείται από την κοινότητα για να προσαρμόσει την επιθυμία των μελών της να μνημονεύει εορτάζοντας σημαντικά ιστορικά γεγονότα, γαλουχώντας τις νεότερες γενιές. Με αυτόν τον τρόπο ενδυναμώνεται μια συναισθηματική, δυναμική και ζωντανή σύνδεση με το παρελθόν μέσα από αθλητικές πρακτικές που εξυπηρετούν ανάγκες του παρόντος, κάτι που αφορά γενικά στις σύγχρονες κοινωνίες. Η ανάλυση αυτή βασίζεται στην αναγνώριση ότι ο αθλητισμός είναι μια πολύ σημαντική διάσταση των μοντέρνων κοινωνιών, μέρος της κοινωνικής ζωής των σύγχρονων πόλεων, ένα πεδίο στο οποίο ξοδεύεται ένα πολύ μεγάλο μέρος του λεγόμενου «ελεύθερου χρόνου» αλλά και ένας θεσμός μέσω του οποίου συγκροτούνται ταυτότητες «που συνδέουν νοερά το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον». Οι συγγραφείς εξετάζουν, ωστόσο, τους Αρκαδίους αγώνες ως ένα πολύσημο τόπο μνήμης: είναι μια αθλητική οργάνωση που αποσκοπεί στη μεταβίβαση της μνήμης ενός ιστορικού γεγονότος στις επόμενες γενιές, διαμορφώνοντας μια νοητή γέφυρα με την εθελουσία του Αρκαδίου, ένα ισχυρό σύμβολο τοπικότητας, αλλά την ίδια στιγμή οι Αρκαδίοι αγώνες διαμορφώνουν οι ίδιοι μια αθλητική παράδοση, η οποία ενδυναμώνεται και αναπαράγεται μέσα από μια ιδιαίτερη «κοινότητα μνήμης» που συγκροτούν οι αθλητές, οι παράγοντες και οι φίλαθλοι των αγώνων. Μια άκρως νεωτερική αυτή τη φορά παράδοση επικεντρωμένη στην ιστορία του ίδιου του αθλητικού θεσμού.

Για να διερευνηθεί αυτή η δυναμική κοινωνικά σχέση παρελθόντος εθελουσίας, αθλητισμού και τοπικής ταυτότητας, οι συγγραφείς αξιοποίησαν πλήθος πηγών, διαφορετικού είδους γραπτά τεκμήρια (πολιτικές και αθλητικές εφημερίδες τοπικής ή εθνικής εμβέλειας, φωτογραφίες κλπ.) όπως επίσης και προφορικές μαρτυρίες. Έτσι, στο κείμενο συναντιούνται οι καθημερινές ιστορίες των πρωταγωνιστών των αγώνων, όπως αυτές παρουσιάζονται μέσω της προφορικής ιστορίας και των ανάλογων αφηγήσεων, πλάι

στις κοσμοθεωρήσεις των λόγιων αρθρογράφων του τύπου για τον αθλητισμό. Όλα αυτά εμπλουτισμένα με τις οπτικές αναγνώσεις των φωτογράφων της εποχής. Η πολλαπλότητα των πηγών και η χρήση τους μέσα από την ερμηνευτική οπτική των ερευνητών τους επιτρέπει να αναλύσουν το δημόσιο λόγο και την μνήμη των Αρκάδιων αγώνων αναδεικνύοντας την ίδια στιγμή την ζώσα καθημερινότητα των αθλητικών κόσμων, την παρείστικη ατμόσφαιρα, την ταξιδιωτική περιπέτεια των μετακινούμενων αθλητών, την αίσθηση της γιορτής των θεατών, κ.ά.

Το δεύτερο κεφάλαιο, με τίτλο «Όψεις της κοινωνικής ιστορίας των Αρκάδιων αγώνων» επικεντρώνεται στην ιστορία του θεσμού από τη δεκαετία του 1930 μέχρι τις μέρες μας. Αξιοποιεί υλικό που προέρχεται από εφημερίδες της εποχής ή και δευτερογενείς γραπτές μαρτυρίες. Η ανάλυση παρακολουθεί τη διαχρονική εξέλιξη των αγώνων και επικεντρώνεται σε ορισμένες σημαντικές αλλαγές, όπως ο μετασχηματισμός των αγώνων από παγκρήτιο αθλητικό θεσμό σε ένα επαρχιακό μίτινγκ πανελληνίας εμβέλειας και οι επιδράσεις της εκάστοτε πολιτικής συγκυρίας με ιδιαίτερη αναφορά στον τρόπο που οικειοποιήθηκε το θεσμό η δικτατορία των Συνταγματαρχών. Επιπλέον, τίγονται ζητήματα που αφορούν στην έμφυλη διάσταση, στους ανταγωνισμούς των σωματείων, στην πορεία παρακμής των αγώνων τις τελευταίες δεκαετίες, στις διαμαρτυρίες για την υποβάθμισή τους, αλλά και την ανθεκτικότητα εν τέλει του θεσμού, ειδικά του Αρκάδιου δρόμου. Η ανάλυση αναδεικνύει τις προσπάθειες διατήρησης των Αρκάδιων ως σημαντικού αθλητικού γεγονότος μέσα από μνημονικές πρακτικές και πολιτισμικές και αθλητικές προσαρμογές τονίζοντας την σχέση του αθλητισμού με τις τελετουργίες μνήμης. Σε αυτήν την κατεύθυνση ο αθλητισμός εξετάζεται ως ένας παραγωγός συλλογικής μνήμης και πρακτικών που επιχειρούν να συνδέσουν την τοπική ιστορία, εν προκειμένω το ολοκαύτωμα του Αρκαδίου, με σύγχρονες αξίες και τρέχοντα επίδικα, και να διαπραγματευτούν όψεις μιας διαρκώς ανανεούμενης τοπικής συλλογικής ταυτότητας.

Το τρίτο κεφάλαιο, με τίτλο «Αφηγήσεις ζωής αθλητών και αθλητριών για τους Αρκάδιους αγώνες και τον αθλητισμό», διερευνά τους Αρκάδιους αγώνες μέσα από την οπτική της προφορικής ιστορίας του αθλητισμού. Βασίζεται σε δώδεκα συνεντεύξεις με παλαίμαχους αθλητές και αθλήτριες των Αρκάδιων αγώνων (εννιά άνδρες αθλητές και οι τρεις αθλήτριες). Κάθε αφήγηση ζωής παρουσιάζεται ξεχωριστά, συνοδεύεται από βιογραφικές πληροφορίες και επιλεγμένα αποσπάσματα των συνεντεύξεων. Ο αναγνώστης θα συνταξιδέψει μαζί με αυτές τις δώδεκα ιστορίες στο παρελθόν των αγώνων, στο νόημα που αποδίδεται από τους αθλητές και τις αθλήτριες στη συμμετοχή τους, στο «πως» θυμούνται τη συμμετοχή τους. Μέσω της φιλοτέχνησης των πορτραίτων αυτών τίγονται σημαντικά κοινωνιολογικά ζητήματα, όπως αυτό της σχέσης φύλου και αθλητισμού, μνήμης και βιογραφίας, αθλητισμού και πολιτικής. Αυτό που οι συγγραφείς του κειμένου

αναδεικνύουν επιτυχώς είναι το πως ο αθλητισμός συνδέεται με το κοινωνικό γίγνεσθαι και τις αξίες του, οι οποίες δεν είναι αυτονόητο ότι ρέπουν προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση, καθώς συνιστούν μείζον επίδικο.

Η μελέτη ολοκληρώνεται με το τέταρτο κεφάλαιο («Αγωνιστική δραστηριότητα, αποτελέσματα και φωτογραφικά τεκμήρια») στο οποίο παρουσιάζεται συνοπτικά η αγωνιστική ιστορία του θεσμού, έτσι όπως εξελίσσεται ανά χρονική περίοδο, από το 1936 έως και το 2020, με σύντομα σχόλια και συνοπτικές παρουσιάσεις σημαντικών αθλητών και αθλητριών των αγώνων. Επιπλέον, παρουσιάζονται μέσα από δύο σύντομες ενότητες τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και η αγωνιστική διαδρομή δύο τοπικών λαϊκών αγωνισμάτων, του Αρχάδιου δρόμου και του κρητικού βολιού. Στο ίδιο κεφάλαιο παρατίθεται αναλυτικός κατάλογος των τριών πρώτων νικητών και νικητριών όλων των αγωνισμάτων την περίοδο μελέτης τους, πλαισιωμένο με πολύ ενδιαφέρον φωτογραφικό υλικό. Οι φωτογραφίες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο ώστε οι αναγνώστες και οι αναγνώστριες να οδηγηθούν σε κριτικούς προβληματισμούς για τους ιεραρχημένους κόσμους των αθλητικών αγώνων και τη σημασία των τελετουργικών και αγωνιστικών εκδηλώσεων. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, οι φωτογραφίες λειτουργούν ως επιταχυντές της διαδικασίας συγκρότησης μιας μνημονικής κοινότητας επιτρέποντας, μέσα από τη δημόσια έκθεση τον αναστοχασμό και τον προβληματισμό για ιδιαίτερα κοινωνικά και αθλητικά γεγονότα να διευκολύνουν την αισθητική και συναισθηματική προσέγγιση του παρελθόντος μέσα από την κριτική ανάγνωση των παρατιθέμενων οπτικών τεκμηρίων.

Μέσα από τη μελέτη των Αρχάδιων αγώνων αναδεικνύεται το ζήτημα των πολλαπλών προσώπων του αθλητισμού καθώς οι αθλητικές πρακτικές, ιδίως στις ερασιτεχνικές τους εκδοχές, ενίοτε έχουν λυτρωτικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα, συνεισφέροντας στο χτίσιμο κοινοτήτων αλληλεγγύης και συμμετοχής, ενισχύοντας τη συλλογική δράση και καλλιεργώντας το ομαδικό πνεύμα. Ωστόσο, άλλες φορές, όπως με σαφήνεια καταγράφεται στο βιβλίο, οι αθλητικές αυτές δραστηριότητες ενισχύουν τον ανταγωνισμό, τις αντιπαλότητες και τον ωφελιμισμό, εν ολίγοις το ναρκισσισμό και την εμπορευματοποίηση. Σε κάθε περίπτωση, σημειώνουν οι συγγραφείς, αυτό που θα πρέπει να έχουμε πάντοτε κατά νου είναι ότι ο αθλητισμός συνιστά ένα σχετικά αυτόνομο πεδίο της κοινωνικής συμβίωσης που έχει τα δικά του χαρακτηριστικά και κανόνες, διαμορφωμένα σε σαφώς προσδιορισμένες ιστορικές συνθήκες. Δεν είναι ωστόσο μόνο ένα «αποτέλεσμα», ένα πεδίο σύγκρουσης προϋπαρχόντων δυνάμεων, αλλά ταυτόχρονα ένας εν ενεργεία μηχανισμός επεξεργασίας και παραγωγής σημασιών, ο οποίος επηρεάζει με τη σειρά του το κοινωνικό, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση του κοινωνικού σχηματισμού εντός του οποίου αναπτύσσεται.

Πρόκειται για ένα σημαντικό βιβλίο, αναμφισβήτητα πλούσιο σε καλά οργανωμένα τεκμήρια, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν αυτοτελώς από μελλοντικούς ερευνητές

και ερευνήτριες. Μια συνεισφορά στη μελέτη του τρόπου με τον οποίο διασυνδέεται ο αθλητισμός, οι τοπικές ταυτότητες και οι μνημονικές πρακτικές.